

УДК 330.1

Кривоконь М.О.

асистент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та фінансів,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

МАШИНОБУДУВАННЯ УКРАЇНИ: СТАН, ДИНАМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕФЕКТИВНИХ КОНЦЕПЦІЙ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ

MECHANICAL ENGINEERING IN UKRAINE: THE STATE, DYNAMICS AND PROSPECTS WITH USING EFFECTIVE CONCEPTS OF CRISIS MANAGEMENT

Статтю присвячено аналізу сучасного стану економіки України та галузі машинобудування зокрема. Розглядаються показники фінансового стану підприємств галузі важкого машинобудування, а також узагальнюючі індикатори ефективності функціонування вітчизняної промисловості. Подано дослідження динаміки показників розвитку промисловості та її складників за останні п'ять років. Описано особливості прояву кризи в реаліях українського виробництва. Висвітлюються концепції антикризового управління, що можуть бути використані для подолання кризових явищ у вітчизняній економіці. Зроблено висновок про ефективні методи антикризового управління, які дають змогу забезпечити перспективи сталого розвитку українських підприємств машинобудування.

Ключові слова: машинобудування, антикризове управління, перспективи розвитку, криза, концепції, показники динаміки, тенденції розвитку.

Статья посвящена анализу современного состояния экономики Украины и отрасли машиностроения в частности. Рассмотрены показатели финансового состояния предприятий отрасли тяжелого машиностроения, а также обобщающие индикаторы эффективности функционирования отечественной промышленности. Представлены исследования динамики показателей развития промышленности и ее составляющих за последние пять лет. Освещены концепции антикризисного управления, которые могут быть использованы для преодоления кризисных явлений в отечественной экономике. Сделан вывод об эффективных методах антикризисного управления, которые позволяют обеспечить перспективы устойчивого развития украинских предприятий машиностроения.

Ключевые слова: машиностроение, антикризисное управление, перспективы развития, кризис, концепции, показатели динамики, тенденции развития.

This article analyzes the current state of Ukraine's economy and mechanical engineering in particular. We consider the financial ratios of heavy engineering industry and summarizing performance indicators of the domestic industry. There is researched the dynamic indicators of the industry and its components over the past five years. Article highlights the crisis management concept that can be used to overcome the crisis in the domestic economy. The article concludes effective methods of crisis management that allow sustainable development prospects of Ukrainian enterprises of mechanical engineering.

Keywords: engineering, crisis management, prospects, crisis, concept, dynamic indicators, trends.

Постановка проблеми. Нині широко вживаними поняттями в економічній літературі є «криза», «фінансово-економічна криза», «подолання кризових явищ». Це пов'язано передусім зі світовою фінансовою кризою 2008 р., яка викликала рецесії в більшості країн світу. Але питання, присвячені подоланню кризи, актуальні й сьогодні, оскільки економіка України має досить низькі показники розвитку. Однією з галузей, які підтримують стабільність вітчизняного господарства, є машинобудування, тому актуальним є вивчення динаміки показників машинобудування для розробки ефективної антикризової стратегії цієї галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «криза» має значну кількість визначень та трактувань. Загалом вони розрізняються позитивним сприйняттям кризи чи негативним. Відповідно до позитивного тлумачення, криза – це переломний момент у розвитку змін, об'єктивний процес, притаманний кожному життєвому циклу. Прихильниками цього підходу є Чернявський А.Д., Василенко В.О., Сибіряков В.Г., Гренц Т., Яковець Ю.В., Богданов А.А. Негативне сприйняття зустрічаємо в роботах таких науковців, як Штан-

грет А.М., Крутько В.Н., Хіт Р., Ланкіна В.Є., Фішер С., Макконнелл К., Брю С., Іванов Г.П. Воно передбачає, що криза має винятково руйнівний вплив на діяльність підприємства, спричиняє банкрутство.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз тенденцій розвитку показників машинобудівної галузі України та узагальнення концепцій антикризового управління, що можуть застосовуватися для стабілізації стану підприємств машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансово-економічна криза 2008 р. викликала низку перетворень у світовій економіці. У розвинених державах різко скоротилася економічна активність, що призвело до зменшення обсягів міжнародної торгівлі та, як наслідок, поступового сповільнення економічного розвитку інших країн. Спад у світовому господарстві вплинув і на економіку України.

Починаючи з 2009 р. вітчизняні підприємства відчували наслідки світової кризи, яка суттєво знизила попит на продукцію та притоки іноземного капіталу. Дія негативних зовнішніх факторів підсилювалися і внутрішніми чинниками. Повільне реформування

економіки України не дало змоги підвищити ступінь стійкості до кризових явищ, а примусове підвищення соціальних стандартів гальмувало прийняття урядових рішень щодо стабілізації фінансового стану суб'єктів.

Хоча Україною й було прийнято курс на міжнародну інтеграцію, проблеми у системі господарювання продовжують гальмувати економічне зростання та соціальний розвиток. Політична криза 2013 р., анексія Криму і початок антитерористичної операції на сході країни в 2014 р. викликали ланцюгову реакцію дисбалансу всіх макро- та мікроекономічних показників. Вітчизняні науковці [1, с. 39; 2] виділяють такі основні фактори, що зумовлюють економічні тенденції в 2015 р.: низький зовнішній та внутрішній попит; зниження купівельної спроможності населення внаслідок зменшення реальних доходів; ускладнення відносин з основними торговельними партнерами та відтік інвестицій. Сукупність згаданих проблем і призводить до підсилення процесів занепаду економіки.

Провідну роль у забезпеченні економічного зростання та розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання відіграє промисловість. Промислове виробництво України не тільки є підтримкою процесів сталого розвитку, але й істотною базою оподаткування, яка дає змогу підтримувати соціальні витрати державного бюджету. Найбільшу питому вагу у вітчизняній промисловості має машинобудування. Воно є фундаментом економічного потенціалу країни, від рівня ефективності діяльності підприємств цієї галузі залежить стан соціально-економічного розвитку України.

Машинобудування України охоплює значну кількість спеціалізованих галузей, а саме: інвестиційне машинобудування (важке машинобудування), що включає гірничошахтне, енергетичне та металургійне машинобудування; галузь підприємств сільськогосподарського і тракторного машинобудування; машинобудування для переробних галузей і підприємств легкої промисловості; залізничне машинобудування, що спрямоване на задоволення попиту залізничного господарства країни; автомобілебудівна галузь та ін.

Для повноти аналізу вважається доцільним звертати увагу не лише на галузь машинобудування в цілому, але й на важке машинобудування зокрема, адже цей складник має високу питому вагу у структурі машинобудування разом з автомобілебудуванням. І якщо останнє є

досить вивченим та таким, на яке доволі часто звертають увагу науковці, то важке машинобудування є недостатньо розглянутим у науковій літературі.

Прослідкувати тенденції розвитку машинобудування України можливо шляхом аналізу ключових показників промислових підприємств конкретних галузей та порівняння їх з аналогічними показниками минулих періодів, тобто досліджуючи темпи зростання.

Загальну картину розвитку промисловості та машинобудування, зокрема, дає змогу сформувати індекс промислової продукції, який є середньозваженою величиною, що розраховується за даними про розподіл валової доданої вартості різних видів діяльності та окремих індексів кожного товару в галузі. Як слідує з табл. 1, індекс промислової продукції знижується з кожним роком як для підприємств машинобудування, так і для промисловості в цілому.

Обсяг реалізованої продукції підприємств галузі машинобудування порівняно з показником реалізації всією промисловістю є досить суттєвим. Як видно з табл. 2, піком зростання даного показника є 2012 р., коли обсяг реалізації досяг показника в 140 539,3 млн. грн., а 2010 та 2014 рр., навпаки, кризові – лише 97 056,9 та 101 924,7 млн. грн. відповідно. Такі зміни пов'язані передусім зі зміною кон'юнктури ринку та інфляцією, які викликали зміни у ціні на продукцію машинобудування та її попит.

Частка важкого машинобудування становить близько 35% обсягу реалізації всього машинобудування, тобто стільки ж, скільки й автомобілебудування, тому тенденції зміни цієї галузі відповідають загальним тенденціям машинобудування. Проте пік реалізації продукції важкого машинобудування припадає на 2015 р., що пов'язано зі зростанням цін та активізацією збуту.

Фінансовий результат до оподаткування підприємств машинобудування до 2014 р. швидко знижувався, досягнувши збитку в 20501,5 млн. грн., причому 64,7% усіх підприємств отримали прибуток у розмірі 9841,6 млн. грн., а решта – значні збитки. Ситуація у важкому машинобудуванні дещо краща, адже за останні роки не спостерігалось радикальних змін у показниках. Звичайно, за 2014 р. підприємства мали переважно збиток, який мав тенденцію до зменшення вже у наступному році. Динаміку зміни фінансового результату до оподаткування подано на рис. 1.

Таблиця 1

Індекси промислової продукції, % до попереднього року

	2011	2012	2013	2014	2015
Промисловість	108,0	99,3	95,7	89,9	87,0
Машинобудування	115,4	96,7	86,4	79,4	85,9
Важке машинобудування	123,7	107,5	81,8	82,0	66,0

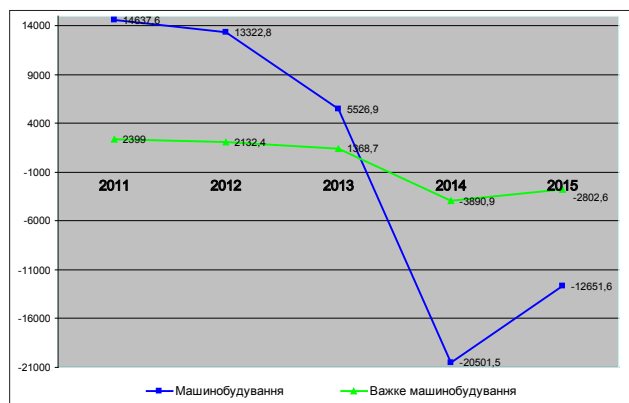
Джерело: складено автором на основі [3]

Таблиця 2

Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг), млн. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 (січень-серпень)
Промисловість	1043111	1305308	1367926	1322408	1428839	1776604	1075323
Машинобудування	97056,9	130848	140539,3	113926,6	101924,7	115261,7	68877,1
Важке машинобудування	30608,7	37622,8	37567,8	34782,4	33524,8	41998	24850

Джерело: складено автором на основі [3]

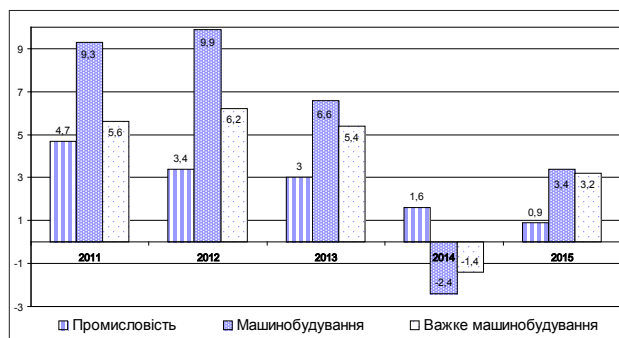

Рис. 1. Фінансовий результат до оподаткування машинобудівної галузі та важкого машинобудування, млн. грн.

Показники рентабельності промислових підприємств рівномірно знижуються з 2011 р. донині (рис. 2). Це пов'язано з низькою та подекуди від'ємною рентабельністю окремих галузей як-то виробництво коксохімічних речовин, нафтопереробки та водопостачання. І якщо низька рентабельність є нормою для певних виробництв, то, наприклад, значне зниження показника добувної промисловості та виготовлення коксу викликано кризою на сході України.

Машинобудування, як і його складники, мають рентабельність вищу, ніж середня по промислових підприємствах. Проте в 2014 р. за отриманням переважно збитку від операційної діяльності підприємства даної галузі характеризуються від'ємною рентабельністю. Кризові явища економічного характеру, посилені політичними негараздами, виявилися надто серйозними та викликали падіння попиту і пропозиції, дестабілізувавши фінансово-економічну ситуацію.

Статистика всіх показників промисловості України відображає значний спад у 2014 р. Як уже зазначалося, це пов'язано з початком антитерористичної операції на сході країни та втратою контролю над частиною території, а також із тимчасовою окупацією Кримського

Рис. 2. Динаміка рентабельності операційної діяльності підприємств машинобудування

півострова. Більшість підприємств машинобудування Донецької та Луганської областей залишилися на невідконтрольних Україні територіях, а їх фінансові результати (які протягом попередніх років були позитивними) не враховуються Державним комітетом статистики [3]. Для поточного дослідження важливим є подання статистики за реальною ситуацією в країні, адже підприємства важкого машинобудування знаходяться переважно у східних областях України.

Для побудови загальної картини сучасного стану українського важкого машинобудування проведено аналіз факторів зовнішнього ділового середовища щодо машинобудування – PEST-аналіз, інструмент, призначений для виявлення політичних, економічних, соціальних і технологічних аспектів зовнішнього середовища, що можуть уплинути на стратегію інноваційного розвитку машинобудування (табл. 3).

Незважаючи на проблеми та труднощі функціонування підприємств машинобудування, дана галузь має можливості для розвитку. Сучасний управлінський досвід та технології закордонних підприємств дають змогу успішно реалізовувати стратегії подолання кризи та підвищувати ефективність промислового виробництва. Основою розвитку вітчизняних підприємств має стати інноваційний напрям та впровадження досягнень науково-технічного прогресу.

Таблиця 3

PEST-аналіз галузі гірничошахтного машинобудування України

Економічні фактори	Соціальні фактори
1. Загрозливо висока інфляція 2. Нестабільний курс гривні 3. Позитивна динаміка ВВП 4. Низький платоспроможний попит внутрішнього ринку 5. Нестача обігових коштів у підприємств 6. Висока облікова ставка НБУ, високі ставки кредитування комерційних банків 7. Економічна криза 8. Високий рівень матеріало- й енергоємності продукції, що випускається 9. Неконтрольоване зростання цін на товари та послуги природних монополій 10. Недостатній обсяг інвестицій у машинобудуванні 11. Низька рентабельність виробництва	1. Зменшення чисельності фахівців і робітників у найбільших промислових регіонах 2. Недооцінювання ролі гірничошахтного машинобудування як основи економічної та соціальної захищеності значної частини населення 3. Скорочення працездатного населення 4. Немає чітко вираженої орієнтації на якість як основу конкурентоспроможності 5. Зниження привабливості праці в машинобудуванні 6. Низька престижність праці у виробничій сфері 7. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника
Політичні фактори	Технологічні фактори
1. Надмірна політизація суспільства 2. Недовіра суспільства до влади та її органів 3. У зв'язку з євроінтеграцією можливості державного регулювання в питаннях стосовно конкуренції значно обмежені 4. Нестабільність регіону 5. Частина територій східних областей невідконтрольна Україні	1. Україна не є лідером у передових напрямках науки машинобудування 2. Значне зношування активної частини основних фондів 3. Продукція, що випускається, переважно є морально застарілою, з низьким рівнем автоматизації технології виробництва 4. Незначна інноваційна активність фірм

Для подолання наслідків кризових явищ на підприємствах важкого машинобудування використовують низку класичних методів, таких як: зменшення витрат; проведення реорганізації або реструктуризації підприємства, вдосконалення його організаційної структури та корпоративного управління, формування портфелю технологій виробництва відповідно до умов кризового стану ринку, коригування збутової політики і менеджменту персоналу тощо. Проте існують й інші методи, подекуди більш ефективні, і одним із них можна вважати реінжиніринг бізнес-процесів.

Узагальнюючи дослідження вчених-економістів [4, с. 65; 5, с. 41], можна дати таке тлумачення терміну «антикризове управління»: постійно організоване спеціальне управління, в основу якого покладено систему методів та принципів розробки та реалізації специфічних управлінських рішень, що приймаються відокремленим суб'єктом в умовах суттєвих ресурсних та часових обмежень, підвищеного ризику, фінансових та інтелектуальних витрат для відновлення життєздатності підприємства та недопущення його ліквідації як господарюючого суб'єкта.

Враховуючи різноманітність кризових явищ та наявність багатоваріантності в їх прояві, можуть реалізовуватися різні концепції (моделі) здійснення антикризового управління щодо окремих параметрів кризи [6, с. 178]. Класифікацію цих концепцій подано на рис. 3.

Для успішного здійснення антикризового управління принциповим є врахування всіх особливостей підприємства, його зовнішнього середовища, а також особливостей кризи. Виходячи із цього, сформовано загальні концепції управління. Розглядаючи початок кризового періоду, науковцями запропоновано такі варіанти менеджменту: створення умов для прискорення настання кризи, впливаючи на так звані фактори-про-

вокатори («наближення»); максимальне затягування моменту початку кризи шляхом перенесення втрат на майбутні періоди («віддалення»); бездіяльність менеджменту до кризових явищ («невтручання»). Проте якщо вплинути на початок кризи не вбачається можливим, застосовуються концепції впливу на кінцевий результат: «запобігання виникненню», в межах якої готуються та впроваджуються управлінські заходи, які унеможливають прояви кризових явищ; «стабілізація» та керування проходження кризового стану; «приспособлення», сутність якої – у мінімізації зовнішніх впливів негативного характеру та використання позитивних явищ; «вихід із кризи» за будь-яку ціну незалежно від наслідків.

Окрім того, поведінка підприємства під час кризи впливає на наслідки, а тому виділяють такі стратегії управління: «сприяння розгортанню» – полягає в реалізації заходів, спрямованих на швидку появу протиріч та активізацію кризових проблем задля їх подолання в першу чергу; накопичення ресурсів, або «нейтралітет» у прийнятті рішень; боротьба з негативними наслідками кризи – передбачає зміни на підприємстві під час кризи задля подолання її впливу. Під час упроваджені антикризового управління менеджери та керівництво підприємства можуть спрямовувати зусилля на подолання наслідків або причин кризи, скорочення терміну впливу негативних явищ або комбінування вищезазначених методів. Залежно від джерела ініціативи, котре наполягає на впроваджені антикризового управління та надає ресурси, виділяють зовнішні (ініціаторами є кредитори, держава тощо) та внутрішні (власники та керівники підприємств) управління. Проте із цієї точки зору найбільш ефективним є комбіноване антикризове управління, яке передбачає використання не тільки внутрішніх ресурсів підприємства, але й усіх доступних, у тому числі зовнішніх.

Рис. 3. Класифікація концепцій антикризового управління

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, криза уявляється вченими як феномен, що не лише ускладнює економічні процеси, але й надає можливість для розвитку суб'єктів господарювання, якщо ті швидко зорієнтуються та приймуть заходи для мінімізації ризику та використання позитивних звершень в економіці. Для вітчизняних підприємств криза є значною проблемою, проте вже на протязі тривалого періоду економіка України успішно функціонує та забезпечує конкурентоспроможність своїх галузей.

Зокрема, машинобудування має низку проблем, які знижують її темпи росту. Для поліпшення ситуації у цій сфері на державному рівні приймаються норма-

тивні документи, що забезпечують підтримку. Але, враховуючи наслідки економічної кризи, такої допомоги недостатньо. Українські підприємства мають перспективи та бажання розвитку, пов'язані із розширенням та відкриттям світового ринку, можливостями впровадження сучасних методів антикризового управління на основі іноземного досвіду, а також реалізацією інноваційних технологій та досягнень вітчизняних науковців. Застосування новітніх інструментів антикризового управління для подолання негативних наслідків кризи та забезпечення сталого розвитку українських підприємств є першочерговим завданням сьогодення.

Список використаних джерел:

1. Бобров Є.А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України / Є.А. Бобров // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33–43.
2. Комплексна оцінка економічної ситуації в Україні у 2014–2015 рр. Частина 1: Загальна оцінка макроекономічної ситуації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iac.org.ua/kompleksna-otsinka-ekonomichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini-u-2014-2015-rr-chastina-1-zagalna-otsinka-makroekonomichnoyi-situatsiyi/>.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
4. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я.А. Жаліло, О.С. Бабанін, Я.В. Белінська [та ін.] ; за заг. ред. Я.А. Жаліла. – К. : НІСД, 2009. – 142 с.
5. Ткаченко А.М., Єлець О.П. Сучасний підхід до антикризового управління машинобудівним підприємством : [монографія] / А.М. Ткаченко, О.П. Єлець. – Запоріжжя : ЗДІА, 2010. – 277 с.
6. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством : [підручник] / О.Л. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2005. – С. 824.